Carolina Popuşoi

„REALII” UNITĂȚI MONETARE ÎN FRAZEOLOGIA ROMÂNEASCĂ

Din punct de vedere lexical, îmbinările frazeologice pot avea în componența lor anumite elemente-tip, numite în lucrările de lingvistică *realii*[1]. În frazeologia românească, acest termen este relativ recent, fiind preluat din literatura de specialitate a limbii engleze. „Realiile” reprezintă unități lexicale dintr-o anumită clasă referențială sau dintr-un anumit domeniu, constituind realități (specifice) sau simboluri din existența ființei umane. În categoria unor astfel de lexeme-tip, se află şi unitățile monetare, acestea fiind reprezentative pentru structura unităților frazeologice româneşti.

În limba română, tiparul frazeologic cu „realii” unități monetare este destul de productiv şi de uzual.

Apariția banilor a însemnat o importantă realizare a umanității, monedele constituind nu doar un pilon în evoluția socio-economică, ci şi un prețios vestigiu pentru posteritate, o sursă valoroasă pentru cunoaşterea istoriei şi a culturii unui popor. Prin urmare, monedele ne pot oferi informații despre evenimentele politice şi socio-economice ale perioadei în care au circulat, fiind, în acelaşi timp, adevărate opere de artă. Pe teritoriul Țărilor Române, s-au utilizat nu doar monede autohtone, ci şi monede străine (ale popoarelor cu care strămoşii noştri au venit în contact). Extinderea categoriilor monetare în Țările Române a fost favorizată atât de poziționarea lor geografică, cât şi de unii factori economico-politici. Fiind la intersecția marilor căi comerciale, dar şi aflându-se timp îndelungat sub stăpânirea unor puteri străine, populația de pe aceste teritorii a fost, în permanență, în interacțiune cu diverse popoare şi culturi. Astfel, aici, se puteau întâlni monede foarte diferite ca proveniență, aparținând chiar unor popoare din regiuni destul de îndepărtate ale continentului. După cum susțin unii cercetători, „numărul speciilor de monede străine care circulau în Țările Româneşti pe la mijlocul secolului al XIX-lea e apreciat la peste 80”[2].

Relațiile determinate de împrejurările istorico-economice şi de cele socio-culturale ale Țărilor Române cu Imperiul Otoman, cu Imperiul Austro-Ungar şi cu popoarele slave şi-au lăsat amprenta şi în structura lexicală (din domeniul monetar) a limbii române. Limba, fiind un fenomen social, a fost receptivă la aceste realități, captând termenii monetari în diverse tipare de exprimare.

[1] Vezi Cojocaru (2004), p. 219.
[2] Vezi Kirițescu (1997), p. 135.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

În procesul evoluției istorice, unele elemente monetare s-au extins, altele au dispărut (treptat). Odată cu dispariția acestor monede, termenii care le denumeau au intrat în fondul pasiv al limbii, reprezentând o categorie semnificativă a arhaismelor. O bună parte însă dintre astfel de cuvinte s-au păstrat în structura unităților frazeologice. Acest fenomen de conservare se datorează particularității frazeologismelor de a-şi păstra forma intactă (chiar cu trecerea veacurilor), fără ca anumite elemente să poată fi înlocuite cu termeni actuali de referință sau cu neologisme. Astfel, astăzi, doar în componența îmbinărilor frazeologice mai putem întâlni termeni monetari ca: *lăscaie* (*lescaie, leţcaie*), *carboavă*, *para*, *groş*, *sfanţ* etc.

De regulă, unitățile monetare din structura expresiilor contribuie atât la configurarea semantică a acestora, cât şi la redarea unei încărcături afective deosebite. Adesea, elementele lexicale în discuție reprezintă „cheia" în dezvăluirea „biografiei" a astfel de construcții, căci unele îmbinări frazeologice, deşi sunt destul de uzuale, şi-au pierdut legătura cu originea. În asemenea situații, vorbitorii din zilele noastre nu mai fac conexiune cu realitatea care a determinat apariția acestor frazeologisme. Fenomenul estompării unei relații de acest gen este însă firesc pentru anumite unități frazeologice, cum ar fi expresiile idiomatice. La origine, idiomatismele au la bază împrejurări reale, cu semnificații directe. Pe parcursul evoluției limbii, ele s-au îndepărtat însă (până la uitarea legăturii) de faptele concrete şi de sensul primar, căpătând un semantism generalizator şi figurat.

Acest aspect este concludent în expresia *a(-şi) da ortul popii*[3] = „a muri". *Ortul* este o monedă cu valoare mică, reprezentând a patra parte dintr-un *leu* vechi (sau dintr-un *taler*). Inițial, îmbinarea lexicală în discuție făcea trimitere la ritualul înmormântării, şi anume la plata pentru serviciile preotului care oficia slujba de înhumare[4]. Ulterior, sensul expresiei s-a desprins de acest onorariu bisericesc, ajungându-se, prin sintetizare, la cel actual (de „deces"). Cât priveşte forma reflexivă a verbului, „se poate presupune că, aşa cum bătrânii îşi pregătesc dinainte hainele pentru ultimul drum..., la fel se petreceau lucrurile şi cu această «taxă»"[5].

Estomparea relației dintre sensul primar şi cel curent s-a produs şi în frazeologismul *a-şi da obolul* = „a contribui cu un mic ajutor în scop de binefacere". *Obolul* este o veche monedă grecească, valorând a şasea parte dintr-o *drahmă*, şi a circulat şi în Țările Române. Expresia examinată îşi are obârşia într-un obicei din Antichitate de a pune un *obol* sub limba mortului (sau în mâna acestuia ori alături de el), ca plată pentru trecerea lui peste Acheron (*râul tristeții*), care, în mitologie, separă lumea viilor de cea a morților[6]. Această idee de „ajutor"/ de „binefacere" a şi stat la baza semantismului actual al îmbinării frazeologice analizate.

[3] Unitățile frazeologice analizate aici sunt excerptate din DEX (2009), din DLR (2010) şi din Tomici (2009).

[4] Vezi Berg (1968), p. 309, Dumistrăcel (1997), p. 168.

[5] Vezi Dumistrăcel (1997), p. 168.

[6] „Precum fac românii de azi, aşa era datina şi la romani de a pune în gura mortului sau în sicriul acestuia un ban, obol…, crezând că răposatul va trebui să-l dea lui Charon, … ca să-l treacă cu o luntriță peste fluviul Acheron." Vezi Marian (1892), p. 82.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

O evoluție similară a parcurs, credem, şi unitatea frazeologică *a da mangărul cel de apoi* = „a muri". *Mangărul* este o veche monedă de aramă, de mică valoare, emisă în Turcia, care a circulat şi în Țările Române. Inițial, această expresie viza plata mortului (care consta într-un *mangăr* pus pe pieptul lui) pentru trecerea „vămilor"[7] spre „lumea cealaltă" (lume sugerată de îmbinarea *cel de apoi*, adică „viața de apoi"). Cu timpul însă, această relație semantică s-a şters, expresia fiind cunoscută azi cu sensul figurat de „a muri".

Pierderea legăturii cu originea a avut loc şi în frazeologismul *a fi taler cu două fețe* = „a fi prefăcut, ipocrit, fals". *Talerul* este o veche monedă austriacă, cu circulație masivă şi în Țările Române. La început, această unitate monetară se făcea din argint. Apoi, s-a trecut la emiterea *talerului* doar placat cu argint. După o perioadă (scurtă) de folosință, suprafața lucioasă a monedelor se ştergea, ieşind la iveală adevăratul metal, adică reala lor față[8]. De la acest fapt concret, prin extensie metaforică, s-a ajuns la sensul figurat de „persoană cu comportament duplicitar".

Se pare că, de la expresia de mai sus, a derivat şi îmbinarea frazeologică cu elipsa termenului monetar *a fi cu două fețe*, care are acelaşi sens ca şi expresia-bază: „a fi prefăcut, ipocrit, fals". Astăzi însă, prea puțini vorbitori mai fac o conexiune între aceste două frazeologisme, ultima pierzându-şi legătura cu prima, iar prima, la rândul ei, rupându-şi relația cu sursa, cu „biografia" ei vizând deteriorarea prin uz a monedei.

O metaforă legată de degradarea fizică a monedei se întâlneşte şi în expresia *a i se şterge (cuiva) lăscaia* = „a-şi pierde renumele, considerația, autoritatea". De obicei, *lăscaia* (monedă de origine ucraineană, care a circulat şi în Țările Române) se bătea din aramă. Probabil, această monedă se placa uneori cu un alt metal mai rezistent sau mai prețios. Cu timpul însă, stratul exterior se uza (se ştergea), ieşind la suprafață arama (adică metalul de calitate inferioară). În plan figurat, acest aspect s-a transpus în „pierderea renumelui, a considerației şi a autorității cuiva".

Structuri ale căror origini trebuie căutate în vremurile îndepărtate sunt şi frazeologismele *a spune (*sau *a îndruga/a înşira) (la) moşi pe groşi* = „a spune minciuni". *Groşul* este o veche monedă de argint, emisă în unele țări din Europa, precum şi în Moldova (la sfârşitul secolului al XIV-lea). În Evul Mediu, *groşul* era considerat o monedă prețioasă, având mare circulație în țările europene şi în Țările Române. Conform unor lingvişti[9], geneza acestor îmbinări frazeologice este legată de datinile populare. Astfel, substantivul *moşi* face trimitere la sărbătoarea de Moşi când, în unele localități, în sâmbăta de dinaintea Rusaliilor, se organiza bâlciul tradițional[10]. La acest eveniment, aveau loc tot felul de distracții publice, printre

[7] Printre astfel de „vămi", figurează diverse bariere, pe care se crede că defunctul le traversează spre „lumea cealaltă", cum ar fi: porți, poduri/punți, râuri etc. Vezi Evseev (1997), p. 380.

[8] Vezi Berg (1968), p. 381.

[9] Vezi Philippide (1894), p. 139.

[10] Unii autori sunt de părerea că, la origine, expresiile analizate ar avea legătură doar cu Târgul Moşilor din Bucureşti. Vezi Bojan (1971), p. 261.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

care şi spusul de glume, de istorioare hazlii, adesea, ireale şi distorsionate. De regulă, cei care voiau să se amuze, ascultând glume sau lucruri neadevărate şi exagerate (de *Moşi*), dădeau *groşi* celor care le îndrugau. Se pare că, în timp, asemenea istorioare s-au suprapus cu noţiunea de *Moşi*, ducând la trecerea substantivului în clasa celor comune. Cât priveşte lexemul *la* din expresiile în discuţie, acesta funcţionează ca particulă adverbială cantitativă[11], adică drept element cuantificator.

Multe necunoscute stau ascunse în veşmântul unei limbi. Aceste enigme pot fi descifrate doar dacă fiinţa umană îşi îndreaptă atenţia asupra provenienţei fiecărui cuvânt, a circumstanţelor în care au apărut anumite îmbinări lexicale, a istoriei şi a civilizaţiei unui popor.

Amplu şi variat este redată în cadrul unităţilor frazeologice cu elemente monetare şi ideea de „sărăcie”/de „lipsă materială”. În această categorie, sunt bine cunoscute expresiile *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) o para (chioară* ori *frântă) (în buzunar* sau *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. *Paraua* este o monedă de valoare foarte mică, reprezentând a suta parte dintr-un *leu* vechi, şi s-a emis în Ţările Române începând cu secolul al XIV-lea. *Paraua* este şi o monedă turcească de argint, care a circulat în Ţările Române în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, având, de asemenea, o valoare foarte mică. Această trăsătură a şi stat la baza creării frazeologismelor în discuţie. Ideea de „lipsă” este intensificată şi de adjectivul *chioară* (respectiv, *frântă*). După Stelian Dumistrăcel, *o para chioară* reprezenta „o monedă găurită”[12], care nu mai folosea la nimic. Se pare însă că *paraua găurită* a existat la propriu în timpurile mai vechi: „Într-o anumită perioadă istorică, moneda numită *para* era găurită la mijloc, ceea ce este de presupus că a putut să pară ca având... un singur ochi”[13]. Astăzi însă această legătură cu aspectul vechi al monedei s-a pierdut, epitetul *chioară* sugerând strict „lipsa valorii” (redată prin imaginea *fiinţei cu un singur ochi*). La rândul său, şi adjectivul *frântă* face trimitere la o deformare fizică, accentuând, astfel, şi mai mult deprecierea unei monede. Prin urmare, *a nu avea nici* măcar *o para chioară* (adică găurită) sau *frântă* (adică deteriorată) înseamnă „a fi sărac rău de tot”.

Odată cu punerea în folosinţă pe teritoriul Ţărilor Române şi a altor tipuri de unităţi monetare, a avut loc o „înnoire” a modelului frazeologic analizat anterior. Acest aspect s-a realizat prin substituţia lexemului *para* cu unele elemente din clasa de referinţă în discuţie. Astfel, aceeaşi structură ca în frazeologismele de mai sus şi acelaşi sens le au şi expresiile *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) o lăscaie (chioară* sau *frântă) (în buzunar* sau *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. *Lăscaia* este o monedă de origine slavă, de aramă, de o valoare foarte mică (reprezentând o jumătate de *para*), şi a circulat în Ţările Române în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

[11] Vezi GALR II (2005), p. 86.
[12] Vezi Dumistrăcel (2001), p. 89.
[13] Vezi Mihăescu (1972), p. 157.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

Cu înțeles identic şi în acelaşi tipar apar şi îmbinările frazeologice *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) o carboavă (chioară* ori *frântă) (în buzunar* sau *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. *Carboava* este o veche monedă rusească de argint, cunoscută şi sub formă de bancnotă. Aceasta avea echivalentul unei *ruble*, reprezentând deci, sub aspect cantitativ, o valoare foarte mică.

„Lipsa acută a banilor” şi „sărăcia lucie” sunt concepte redate şi în expresiile cu aceeaşi structură: *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) o centimă (chioară* ori *frântă) (în buzunar* sau *în pungă)*. *Centima*, de asemenea, este o unitate monetară cu valoare mică, constituind a suta parte dintr-un *leu* vechi sau dintr-un *franc/dolar* etc.

Elipsa termenului monetar din unitățile frazeologice *a nu avea (nici) o para (*sau *<nici> o lăscaie/<nici> o carboavă /<nici> o centimă) chioară (în buzunar* ori *în pungă)* a dus la crearea expresiilor *a nu avea (nici) o chioară (în buzunar* ori *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. De data aceasta, este însă evidentă legătura dintre frazeologismele de bază şi expresiile derivate, lexemul *chioară* exprimând, astfel, valoare cantitativă şi în lipsa elementului monetar.

Tiparul sintactico-semantic examinat aici este prezent şi în unitățile frazeologice *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) un pitac (chior* ori *frânt) (în buzunar* sau *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. *Pitacul* este o monedă austriacă de argint, de mică valoare, care a circulat în secolul al XVIII-lea şi în Țările Române. *Pitacul* este cunoscut şi ca monedă rusească de argint sau de aramă, având, de asemenea, valoare neînsemnată.

O structură sintactico-semantică identică găsim şi în frazeologismele *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) un sfanț (chior* ori *frânt) (în buzunar* sau *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. *Sfanțul* este o monedă austriacă de argint, de valoare mică, şi a circulat în Țările Române la începutul secolului al XIX-lea.

În tiparul sintactico-semantic de mai sus, se încadrează şi expresiile *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) un ban (chior* ori *frânt) (în buzunar* sau *în pungă)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. *Banul* este o monedă cu valoare foarte mică, reprezentând a suta parte dintr-un *leu*, şi se foloseşte şi astăzi la noi.

Conceptele de „lipsă a banilor” şi de „sărăcie” sunt exprimate şi în frazeologismele *a nu avea (nici) un cinci (în buzunar* ori *în pungă)*, unde termenul monetar este redat metonimic. Este uşor de sesizat că numeralul cardinal *cinci* reprezintă, de fapt, *un ban* sau *un pitac* de *cinci*.

Examinând acest tipar sintactico-semantic, se cuvine să subliniem că îmbinările frazeologice cu *lăscaie, carboavă, centimă, pitac, sfanț, ban* au primit determinantul *chior, -oară* sub influența expresiilor cu *para*, şi anume *a nu avea (*sau *a rămâne fără) (nici) o para chioară (în buzunar* sau *în pungă)*. *Paraua*, după cum am menționat, într-o anumită perioadă, a avut în realitate o gaură în mijloc (trimițând,

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

astfel, la ideea „de un singur ochi”, iar, prin extensiune, la cea de „defect” şi de „lipsă a valorii”). Identitatea structural-semantică a expresiilor cu unităţile monetare analizate (cf. *a nu avea* <sau *a rămâne fără*> *<nici> o para/<nici> o lăscaie/ <nici> o carboavă/<nici> o centimă/<nici> un pitac/<nici> un sfanţ/<nici> un ban <în buzunar* sau *în pungă*>) a condiţionat, prin urmare, construirea lor cu aceiaşi determinanţi adjectivali (vezi *chior, -oară/frânt, -ă*).

După cum observăm, structura frazeologică *verbul* ***a avea*** (cu formă negativă) + *(*adverbul *nici)* + *numeral* (cu valoarea unităţii) + *termen monetar* (cu valoare insignifiantă) este consacrată pentru redarea sensului de „lipsă de bani” şi, în general, de „sărăcie”.

Un tipar asemănător găsim şi în expresiile *a nu avea (nici) o para de ac (*sau *de ştreang)* = „a nu avea absolut nici un ban; a fi sărac”. Aceste unităţi frazeologice se deosebesc de cele anterioare doar prin natura determinantului, care este exprimat aici printr-un grup prepoziţional.

Ideea de „sărăcie” se întâlneşte şi în expresiile *a trăi ca paraua (*sau *ca banul) în punga săracului (*ori *a ţăranului)* = „a duce un trai plin de lipsuri materiale”. La baza acestor îmbinări frazeologice, stă realitatea legată de punga goală a săracului.

Termenul *para* s-a cristalizat şi în frazeologismul cu semantică asemănătoare *a lăsa (pe cineva) într-o para* = „a stoarce din cineva până la ultimul ban; a sărăci (pe cineva); a escroca”. Purtătorul de sens al acestei expresii este lexemul *para*, care, în corelaţie cu numeralul *o* şi cu verbul *a lăsa*, redă sugestiv conceptul de „pauperizare”.

„Sărăcirea” este reflectată şi în unităţile frazeologice *a-şi cheltui (*sau *a-şi da) paraua (*ori *lăscaia) de anafură* = „a-şi cheltui (sau a-şi da) şi ultimul ban”. Pentru creştini, *paraua de anafură* reprezintă banii mărunţi (uneori, ultimii bani) pe care îi dau când îşi iau anafură: „Oricât de sărac ar fi românul, tot trebuie să păstreze un ban de dat la biserică, la luarea anafurei.”[14]

Din aceeaşi clasă semantică, fac parte şi expresiile *a rămâne iuft de parale* = „a rămâne fără nici un ban”; *a împuşca francul (*sau *leul)* = „a fi în mare lipsă de bani; a fi lefter”.

La capătul opus al „sărăciei”, se află „bogăţia”. Îmbinările frazeologice care au captat elemente unităţi monetare în structura lor zugrăvesc însă mai rar ideea de „avuţie”. Neproductivitatea semantică a astfel de construcţii este explicabilă prin faptul că poporul de rând (creatorul de expresii) era lipsit de posibilităţi materiale, iar frazeologismele, de cele mai multe ori, reprezintă oglindiri ale vieţii lor. Aşadar, aria tematică în discuţie apare în câteva expresii, şi anume: *a se scălda în bani* = „a fi nespus de bogat”; *a se culca pe bani* = „a avea bani mulţi”;

[14] Vezi DLR (2010), tom. I, A–B, p. 161.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

a întoarce banii cu lopata = „a fi putred de bogat”; *a se juca cu banii* = „a avea mulți bani”; *a fi doldora (*sau *plin) de bani* = „a fi foarte bogat”; *bani buni/ frumoşi/grei/grubă* = „bani mulți”; *a fi în gologani* = „a avea bani”; *a avea (*sau *a face) parale bune* = „a avea (sau a face) bani mulți”; *a fi blindat de lovele* = „a fi plin de bani”. În aceste unități frazeologice, termenii monetari au o utilizare generică, ceea ce le conferă o valoare nedeterminată. Ideea de „cantitate mare (bogăție)” este redată şi de pluralul acestor substantive, căci lexemele *bani, gologani, parale, lovele* înseamnă şi „avere în numerar”. Aceste aspecte sunt caracteristice şi structurilor *bani gheață/lichizi/gata/bătuți/peşin* = „bani în numerar”.

O întrebuințare generică a elementului monetar găsim şi în frazeologismele *a fi fecior (*sau *băiat) de bani gata* = a) „a fi copil de oameni avuți”; b) „a fi risipitor, cheltuitor”; *a lua (ceva) de (*sau *drept) bani buni* = „a crede că un lucru este adevărat”. Sensurile din aceste expresii sunt conferite, în mare, de termenul monetar *ban*, sudat în secvențele mai mici *bani buni* şi *bani gata*.

Îmbinările frazeologice din tiparul cu unități monetare exprimă, adesea, şi noțiunile de „lipsă a valorii cuiva sau a ceva”, de „lipsă a importanței cuiva sau a ceva”, de „netrebnicie”. Spre exemplu: *a nu(-i mai) face (pielea) (nici) un ban (chior) (*sau *<nici> doi bani); a nu da (*ori *a nu plăti) (pe cineva* sau *pe ceva) (nici) un ban (*ori *<nici> un sfanț/<nici> un zlot/<nici> o para/<nici> o lăscaie/<nici> o carboavă) (chior, -oară/frânt, -ă/rău, rea); a nu da (*sau *a nu plăti) (pe cineva* ori *pe ceva) (nici) doi bani (*sau *<nici> două parale)*. Conceptele defavorabile reliefate de aceste frazeologisme sunt redate cu ajutorul unităților monetare cu valoare mică (*ban, sfanț, zlot, carboavă, para, lăscaie*), dar şi al numeralelor mici (*un/o, doi*).

Sensurile de „calitate proastă”, de „lipsă a valorii”, de „inutilitate”, de „neimportanță” (cu referire atât la lucruri, cât şi la ființe) sunt reflectate şi în unitățile frazeologice *a fi de două (*sau *de trei) parale (*ori *a fi de doi bani)*. După cum vedem, numeralele *doi* şi *trei* (care exprimă o valoare cantitativă redusă) şi termenii monetari *para, ban* (care trimit şi ei la o valoare mică) se află într-o simbioză armonioasă, reuşind să redea sugestiv „nimicnicia” şi „nonvaloarea”.

Din această categorie semantică, fac parte şi expresiile cu o răspândire mai redusă *a fi doi de un leu (*sau *a fi trei de o para)* = „a nu avea nicio valoare”. În comparație cu îmbinările frazeologice de mai sus (vezi *a fi de două/de trei parale* sau *de doi bani*), unde „nonvaloarea” vizează, de cele mai multe ori, o singură persoană, în expresiile de aici, „lipsa valorii” se raportează la doi (sau la trei) indivizi (care *sunt de un leu/de o para*). Această distribuție din frazeologismele din urmă a valorii foarte mici la mai multe persoane amplifică şi mai mult ideea de „neimportanță”. Menționăm că şi între cele două unități frazeologice analizate raportul de valori este diferit. Astfel, în îmbinarea frazeologică *a fi trei de o para* gradul de „nonvaloare” este mai mare față de cel din expresia *a fi doi de un leu*. Acest aspect reiese, în special, din utilizarea numeralelor cu valori diferite (*trei* vs *doi*).

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

„Lipsa importanței” se întâlneşte şi în expresiile *tot doi bani (*sau *lei) şi un ort* = „la fel de neînsemnat; totuna”. Acest concept este reliefat prin punerea pe acelaşi plan a două monede cu conținut derizoriu. Unitățile monetare cu valoare neglijabilă, în corelație cu numeralele *doi* şi *unu* (la fel de insignifiante din punct de vedere cantitativ), contribuie nu doar la conturarea sensului îmbinărilor frazeologice în discuție, ci şi la atribuirea unei încărcături afective aparte (redate, în mare parte, şi de intonație).

Constatări (adesea ironice) despre „valoarea”/„însemnătatea” cuiva sau a ceva se fac şi prin intermediul expresiilor *a şti câte parale face cineva* = „a fi bine lămurit în privința caracterului, a meritelor sau a capacității cuiva” şi *a (nu) face parale* = „a (nu) fi valoros; a (nu) avea însemnătate”. În frazeologismele examinate, deşi termenul monetar *para* este folosit generic, el trimite la o evaluare precisă.

Ideea de „(ne)apreciere”/ de „(ne)prețuire” este exprimată şi în unitățile frazeologice *a (nu) şti (*sau *a <nu> vedea) câte parale face sfanțul* = „a (nu) prețui (ceva sau pe cineva) la timpul potrivit”; *a trăi (pe lângă cineva) ca banul cel bun* = „a fi foarte prețuit (de cineva)”.

Prin mijlocirea unităților monetare, se exprimă şi conceptele de „desconsiderare”, de „umilire” şi de „dojană”. Aceste sensuri sunt plastic cumulate în îmbinările frazeologice *a face (pe cineva) de două (*sau *de trei) parale* = a) „a face (pe cineva) de nimic, de râs”; b) „a umili (pe cineva)”; c) „a certa aspru (pe cineva)”. Semantismul expresiilor analizate reiese din alăturarea unităților monetare şi a numeralelor cu valoare mică.

Ideea de „ceartă” este sugestiv reflectată şi în frazeologismul *a lua (pe cineva) la trei parale*[15] = „a-i cere (cuiva) socoteala pentru ceea ce a făcut sau se crede că a făcut”.

Îmbinările frazeologice cu elemente unități monetare redau şi conceptele de „şarlatanie”, de „incorectitudine”, de „imoralitate”. În acest context, o expresivitate aparte comportă unitatea frazeologică *a umbla cu doi bani în trei pungi* = a) „a umbla cu şmecherii, cu vicleşuguri, cu minciuni”; b) „a avea mai mulți iubiți (mai multe iubite) în acelaşi timp”. Din punct de vedere rațional, *doi bani* nu se pot pune în *trei pungi*, însă, prin vicleşug şi cu minciuni, o asemenea distribuție este posibilă. Credem că acest considerent a şi stat la originea frazeologismului în discuție.

O altă sferă semantică, oglindită de expresiile organizate cu elemente unități monetare, este „zgârcenia” şi se întâlneşte în îmbinarea frazeologică *a lega paraua cu zece noduri* = „a fi foarte zgârcit”. La baza acestei expresii, se află modul de păstrare a banilor. În trecut, oamenii îşi țineau banii în pungi, care se legau (foarte)

[15] Ne întrebăm dacă, aici, cuvântul *para* nu cumva reprezintă o denaturare formală a lexemului *parolă*, cu sensul învechit „vorbă, cuvânt” (vezi **a lua pe cineva la trei vorbe/cuvinte*). În acest caz, se vede legătura dintre conținut şi elementele constitutive.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

bine ca să nu cadă monedele din ele. Cu cât punga se strângea (se înnoda) mai bine, cu atât banii se aflau mai în siguranță. În unitatea frazeologică analizată, câmpul semantic s-a extins de la „siguranța banilor" la „avariție". După cum observăm, sensul din urmă reiese din corelarea plastică a tuturor lexemelor componente ale frazeologismului. Încărcătura semantică este însă purtată de numeralul *zece*, care simbolizează „totalitatea"[16], sugerând în această situație conceptul de „control deplin asupra banilor" şi, în plan figurat, ideea de „avariție nemărginită".

Sensul din expresia de mai sus este redat şi în frazeologismele *a avea bani (strânşi) la ciorap (*sau *a strânge banii la ciorap)* = „a fi zgârcit". Pe lângă acest concept, unitățile frazeologice examinate exprimă şi ideea de „a avea sau a face economii". *Ciorapul* are aici acelaşi rol ca şi *punga* bine legată din expresia anterioară.

Din categoria construcțiilor organizate cu elemente unități monetare, face parte şi frazeologismul *a fi îmbrăcat la opt sute şi un pol* = „a fi îmbrăcat cu haine scumpe". Îmbinarea *opt sute* trimite la o valoare destul de mare, indiferent de tipul monedei. Această valoare (a hainelor) este însă sporită considerabil prin încadrarea în structura expresiei a lexemului *pol*. *Polul*, la origine, este o monedă franțuzească de aur, în valoare de 20 de franci, şi a circulat şi în unele țări europene în trecut. Prin urmare, nu oricine îşi permitea să fie *îmbrăcat la opt sute şi un pol*. Din această cauză, credem, strămoşii noştri au simțit nevoia să facă (uneori, ironic) distincție între felul de a se îmbrăca al păturilor privilegiate (care dădeau dovadă de opulență) şi cel al majorității covârşitoare (care purtau vestimentații sărăcăcioase).

Unele lexeme unități monetare, corelate cu numeralul *un/o*, au intrat şi în componența locuțiunilor adverbiale, cum ar fi: *până la o (*sau *până într-o) para (*ori *centimă/copeică)* = „până la ultimul ban; până la ultima fărâmă".

Aspectele abordate aici dovedesc că îmbinările frazeologice, de cele mai multe ori, se prezintă drept „copii ale realității, mărturii ale unor obişnuințe, moduri de comportament"[17], iar evidențierea originii lor ne dezvăluie numeroase aspecte legate de viața strămoşilor. Astfel, „studiul frazeologiei ne pune în contact cu istoria, cultura şi civilizația poporului nostru"[18].

Este bine ştiut că limba se află într-o permanentă schimbare. Această transformare (lentă) se manifestă dinspre societate (realități sociale, istorice, culturale etc.) spre fondul lexical (vocabular). Uneori, în acest proces evolutiv, un anumit cuvânt devine „o uitare, în care s-au îngropat înțelesuri de care nu mai ştii"[19]. Alteori, cu scurgerea timpului, un anumit sens al unui cuvânt se poate pierde. Aşa se explică faptul că, de multe ori, sensul primar al unor cuvinte (sau al

[16] Vezi Evseev (2007), p. 652.
[17] Vezi Zugun (2000), p. 34.
[18] Vezi Hristea (1984), p. 137.
[19] Vezi Noica (1987), p. 122.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

unor îmbinări de cuvinte) dispare sau trece pe un plan secundar. În acest caz, cuvântul fie se arhaizează, fie dezvoltă sensuri noi, derivate. Prin urmare, legătura dintre sensul derivat, de regulă figurat, şi cel originar trebuie căutată în adâncurile istoriei, în tradiţii, în realităţile existenţei unui popor.

Analizând îmbinările frazeologice care conţin elemente din sistemul monetar, constatăm că cel mai frecvent termen este *paraua*, urmat de *ban*. Nu este deloc întâmplător faptul că unităţile monetare care s-au înrădăcinat în structura frazeologismelor (vezi *carboavă*, *centimă*, *lăscaie*, *para, sfanţ* etc.) comportă valori numerice nesemnificative. Este evident că, în rândul maselor largi, aceste unităţi monetare aveau o circulaţie mult mai sporită faţă de cele cu valori mari. Plăsmuind asemenea „nestemate", poporul a utilizat, prin urmare, monedele accesibile lui. Am putea spune că, prin intermediul acestor creaţii populare, vorbitorul de astăzi se informează despre realităţile din sistemul monetar din Ţările Române, dar, totodată, şi despre trecutul poporului său. Aceste unităţi frazeologice au menirea de a face legătura dintre epoci şi dintre generaţii: „Cercetările de numismatică contribuie într-o măsură foarte mare la cunoaşterea istoriei diferitelor popoare, a tradiţiilor şi [a] obiceiurilor în anumite etape ale dezvoltării lor. Faptul se explică prin aceea că, până la apariţia scrisului, monedele care au ajuns din adâncul veacurilor până la noi sunt unicele monumente istorice care ne povestesc despre viaţa unui popor."[20]

Faptele de limbă examinate aici scot în evidenţă bogăţia şi diversitatea structurilor frazeologice româneşti construite cu unităţi monetare. De cele mai multe ori, „realiile" unităţi monetare apar în îmbinări frazeologice pe lângă un element cantitativ din clasa numeralului. Atât lexemele din aria unităţilor monetare, cât şi elementele cantitative sunt purtătoare de valori semantice, dar şi de nuanţe afective.

Întrucât unităţile monetare conţin în matricea lor semantică ideea de „cantitate"/ de „valoare", acest concept se regăseşte, adesea, şi în structura semantică a frazeologismelor din componenţa cărora fac parte. De asemenea, am constatat o legătură între tiparele cu unităţi monetare şi sensurile de „sărăcie", de „netrebnicie", de „inutilitate", de „zgârcenie" şi de „desconsiderare".

"REALIA" MONETARY UNITS IN ROMANIAN PHRASEOLOGY

(Abstract)

The linguistic data examined hereunder emphasise the richness and diversity of Romanian phraseological units built with monetary units. Most of the times, "realia" monetary units occur in phraseological combinations with a quantity element from the numeral class. Both the lexemes from the currency field, and the quantity elements bear semantic values, but also affective nuances. Since monetary units contain within their semantic matrix the idea of "quantity" /"value", this concept is

[20] Vezi Colţun (1995), p. 60.

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)

also often found in the semantic structure of the phraseological units which they are part of. At the same, we have identified a connection between the patterns with monetary units and meanings like “poorness”, “wretchedness”, “futility”, “avarice” and “disdain”.

Cuvinte-cheie: „realii”, unități monetare, frazeologie, câmp semantic, element cantitaiv.
Keywords: “realia”, monetary units, phraseology, semantic field, quantity element.

BIBLIOGRAFIE

Berg (1968) = I. I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Științifică, București, 1968.
Bojan (1971) = M. Bojan, *Expresii românești cu conținut istoric*, în „Cercetări de lingvistică”, XVI, nr. 2, 1971, p. (259–266).
Cojocaru (2004) = D. Cojocaru, *Frazeologia. Concepte de bază*, Editura Universității din București, București, 2004.
Colțun (1995) = Gh. Colțun, *Etimologii frazeologice (Curs special)*, Editura Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 1995.
DEX (2009) = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
DLR (2010) = *Dicționarul limbii române*, vol. I–XVI, ediție anastatică, Editura Academiei Române, București, 2010.
Dumistrăcel (1997) = S. Dumistrăcel, *Expresii românești. Biografii – motivații*, Editura Institutul European, Iași, 1997.
Dumistrăcel (2001) = S. Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*, ediția a II-a, Editura Institutul European, Iași, 2001.
Evseev (1997) = I. Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.
Evseev (2007) = I. Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Editura Învierea, Timișoara, 2007.
GALR II (2005) = *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
Hristea (1984) = Th. Hristea, *Introducere în studiul frazeologiei*, în *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984.
Kirițescu (1997) = K. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1997.
Marian (1892) = S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, Editura Lito-tipografia Carol Göbl, București, 1892.
Mihăescu (1972) = N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.
Noica (1987) = C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987.
Philippide (1894) = Al. Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, *Principii de istoria limbii*, Editura Tipografia națională, Iași, 1894.
Tomici (2009) = M. Tomici, *Dicționar frazeologic al limbii române*, Editura Saeculum Vizual, București, 2009.
Zugun (2000) = P. Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Editura Tehnopres, Iași, 2000.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

BDD-A10139 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:57:15 UTC)